

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Frugt og grønt i Ulkebøl Sogn

Udgivet af Ulkebøl Lokalhistoriske Arkiv
Redigeret af Henning Faurby

Dette er det andet hæfte i en serie om Ulkebøl, udgivet af Ulkebøl Lokalhistoriske Arkiv. Materialet er indsamlet og skrevet af Henning Faurby, Hans Henrik Jacobsen, Palle Fløe og Helmer Sander-Larsen.

Redigeret af Henning Faurby.

Tilrettelagt, opsat og udgivet af Forlaget Fløe for Ulkebøl Lokalhistoriske Arkiv.

Tryk: Als Offset.

Illustrationer:

Hvor intet andet er angivet er de dels fra Ulkebøl Lokalhistoriske Arkiv, dels stillet til rådighed af privatpersoner, og af Jan Klinksgård.

Hæfter i denne serie:

1. Skolerne i Ulkebøl Sogn, udgivet 2012
2. Frugt og grønt i Ulkebøl, udgivet 2013

ISBN: 978-87-995289-2-9

Oktober 2013

Udgivelsen af denne serie hæfter støttes af følgende sponsorer:

Fabrikant Mads Clausens Fond

Sydbank Fonden

Servodan A/S

N. H. Jespersen A/S

Inger Pallesen (f. Kæstel), Villinggård

Svend Kæstel, København

Hestehave Frugtplantage

Sønderjysk Forsikring

Gartneriet Kær

Kær Vandværk

Forord

På Ulkebøl Lokalhistoriske Arkiv har man i mange år samlet information om alt, hvad der berører sognet. Det gælder historie, bygninger og erhverv samt avisudklip og billeder. Et af resultaterne af dette arbejde er udgivelsen af „Frugt og grønt i Ulkebøl Sogn“

Gartnerier og frugtplantager i sognet har i mange år forsynet Sønderborg og omegn med frugt og grøntsager samt planter, og den udvikling, der har fundet sted inden for disse erhverv, beskriver samtidig en generel udvikling i samfundet og samspillet mellem by og land.

Sønderborgs historie er også Ulkebøls historie og omvendt. Byudviklingen krævede nye arealer, og hver gang måtte gartnere afgive jord hertil og stoppe. Også udviklingen i samfundet, hvor små dagligvarebutikker erstattes af supermarkeder har ramt mange mindre gartnerier, der ikke kan levere de mængder, der kræves. I dag er de fleste væk, kun Sønderborg Planteskole, gartneriet i Kær og frugtplantagerne lever stadig.

Ud over de beskrivelser, der er samlet i arkivet, har vi besøgt ejerne af gartnerier, planteskoler og frugtplantager, og overalt er vi blevet godt modtaget. Selv om alle gartnerierne i dag er nedlagt, har vi enten fra de tidligere ejere eller deres efterkommere fået megen hjælp, ikke mindst gennem det billedmateriale, de har stillet til rådighed.

Ulkebøl september 2013

Indhold

Forord	1	Gartneriet „Kær Vig“, Skydebanevej 5	37
Indhold	2	Hans Matthiesen, Kær Bygade 8	38
Grøntsager og frugt fra Als	3	Kurt Clausen, Folehaven 7	39
Gartnerne må vige for byudviklingen i Sønderborg	4	Bonde Friberg, Arnkilmaj 11	40
Salget af grøntsager og frugt	5	Chresten Petersen, Kær Bygade 1	40
Frugtav	7	Humlehøj Gartneriet	41
Frugtplantager i Ulkebøl	8	Revlingbjerg, Augustenborgvej 75	42
Madehusvej 4	9	Lavbrinke	43
Frugtplantage og gartneri på Saxgård	11	Gartneriet Irisbakken	44
Hestehavegård	13	Sundsmark Gartneri	45
Årets gang i frugtplantagen	15	J. Jeppesen, Mommarkvej 52	46
Hestehave Frugtplantage - Arnkilmaj	21	Planteskoler	47
Arnkilsøre Frugtplantage	25	Damsteds Planteskole, Madeskoven	49
Gartnerier igennem tiderne	30	Sønderborg Planteskole, Spang	51
Hans Henrik Jacobsen, Kirkevej 34	31	Danmarks første planteskole	52
Chresten Steffensen, Kirkevej 32	32	Handelsgartnere	53
Christen Christensen, Kaplenivej 16	33	Nicolaisen Blomster, Mommarkvej 46	55
Harry Pedersen, Kirkevej 26	34	Gartneriet Kær, Kær Bygade 8	57
Johan Hansen, Ulkebøldam 6	35	Æ Gårne i Spang	59
Peter „Notmark“ Hansen, Kær Bygade 47	36	Hoegh’s planteskole i Spang	60

Grøntsager og frugt fra Als

Frugtavlere og gartnere har på Als spillet en betydelig rolle helt tilbage i 1600-tallet.

I Sønderborg blev den første planteskole i det danske rige oprettet i 1692. Det skete, da gartner Vohtmann blev ansat ved den hertugelige slotshave øst for slottet. Heraf gadenavnene Kastanie Allé og Gartnervænget. Planteskolen lagde stor vægt på forædling af frugttræer.

Egnens naturlige frugtbarhed betød, at bønderne ved siden af landbruget kunne supplere deres indtægter med såvel dyrkning af urter som frugtavl, og især den sidste gav ofte gode indtægter.

Rejsende, der besøgte Als, bemærkede med beundring de rigt blomstrende frugttræer, og man talte om de mange æbler, der udskibedes fra Sønderborg havn.

Selv om der i haverne fandtes flere slags frugttræer, var det æblerne, man lagde vægt på, og det gav mulighed for en ganske betydelig eksport.

Mest berømt var Gråsten-æblet, forædlet omkring 1750, efter at storkansler Ahlefeldt havde medbragt det fra et nonnekloster syd for Geneve.

Eksport

Der gik både med æbler til København, Sverige, de baltiske lande og Sct. Petersborg, og eksporten var betydelig i 1700-tallet og frem til 1850.

Nogen systematisk oversigt over eksporten findes ikke, men man ved, at der i 1769 udskibedes 968 tønner æbler, og i 1790 afsejlede 10 skibe med æbler til en værdi af 10.000 rigsbankdaler.

Den store interesse for frugtavl kan også ses af, at der i slutningen af 1700-tallet var udkommet mere end 30 bøger på dansk samt mange på tysk medbragt af gartnere, der indvandrede fra Tyskland. Kendskabet til frugtavl fandt man var så vigtigt, at det 1815 ved lov blev bestemt, at børnene skulle undervises i avl af frugttræer.

En pioner fra Ulkebølskov

Claus Petersen Matthiesen (1841-1929), pomolog (frugtkender) blev født i Ulkebølskov. Allerede som helt ung havde han både vist evner og interesse for gartnerfaget, men blev af faderen sat i manufaktur-lære. Som 18-årig sprang han fra, kom til Skårup Seminarium og tog herfra lærereksamen 1862.

Han blev lærer i Augustenborg, men blev fordrevet af de tyske myndigheder og blev enelærer i Gundsømagle, hvor han virkede i 32 år.

Hans fornemste indsats her var tilplantning af en stor frugthave, som kom til at rumme 1200 æblesorter og 600 pæresorter. Podekvistene indsamlede han ved rejser rundt om i landet, og han studerede nøje resultaterne af sine podninger for at finde de mest velegnede sorter til forskellige lokaliteter.

Han blev Danmarks førende frugtkender, og sine erfaringer videregav han i talrige artikler i fagskrifter.

Hans hovedværk blev dog „Dansk Frugt“, som med statsstøtte udkom i tre bind (1913-24) var et vægtigt bidrag med omtale og afbildninger af langt de fleste af de frugtsorter, som er opstået i Danmark.

Gartnerne må vige for byudviklingen i Sønderborg

Ulkebøls beliggenhed som opland til Sønderborg har gennem tiderne været afgørende for dets udvikling og skæbne – på godt og ondt.

Samtidig med at Sønderborg Kommunes befolkningstal steg, opstod et voksende behov for frugt og grøntsager, og i Ulkebøl øjnede mange husmænd og andre folk nye eksistensmuligheder ved at anlægge gartnerier og frugtplantager.

Mange af gartnerierne var i årene før 1864 beliggende tæt ved Sønderborgs centrum. Helt ind til området, hvor rådhuset og posthuset ligger i dag, var der grønne områder, og her lå Vohtsmanns planteskole.

Med et stigende indbyggertal i Sønderborg fik byen behov for flere arealer for at gøre plads for den kommunale udvikling og til nye veje og bykvarterer.

Derved oplevede Ulkebøl i flere omgange, at dele af sognet blev indlemmet i Sønderborg.

Den første indlemmelse fandt sted i 1874 og denne som også senere indlemmelser medførte ekspropriering af gartneres arealer. Gartnerne blev lidt efter lidt tvunget længere og længere væk fra byens centrum og var fra 1950 placeret i grænseområdet mellem Ulkebøl og Sønderborg samt omkring Ulkebøl Kirke og på Kær Halvø. Udviklingen fortsatte, og bygningen af Humlehøj-Skolen og JF-fabrikken samt nye boligkvarterer i 1970-erne lukkede fem gartnerier i grænseområdet.

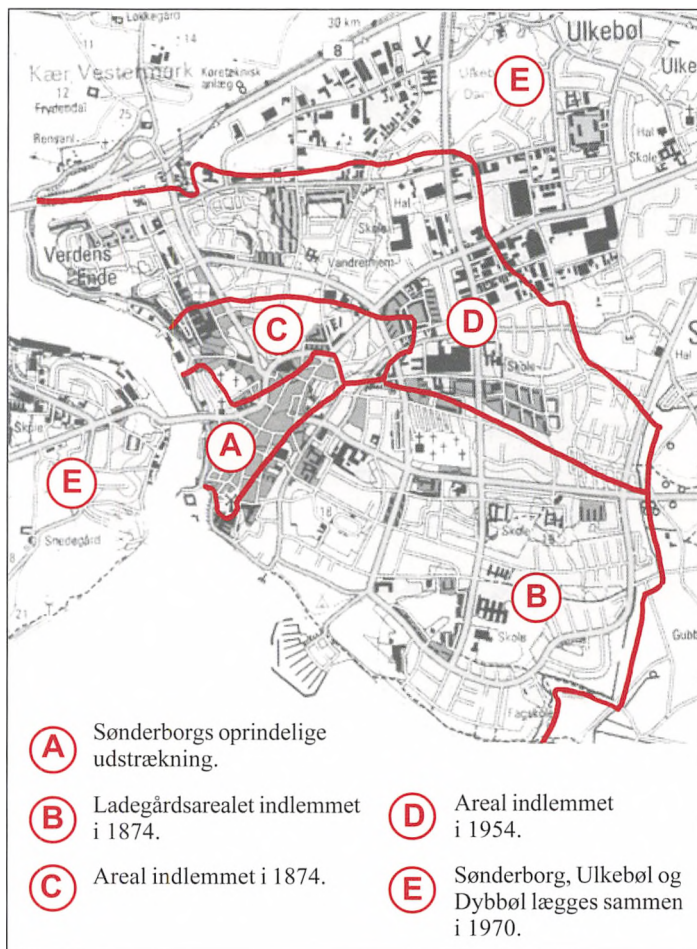
Gartnerne lukker

Af andre årsager lukkede også gartnerne i Ulkebøl. Dels kunne de ikke leve op til de krav om store og regelmæssige leverancer, som supermarkederne krævede, dels svigtede kunderne gårdbutikkerne, der skulle konkurrere

med supermarkedernes større vareudbud og billige udenlandske varer.

Omsætningen faldt, og i 2005 lukkede det sidste gartneri, gårdbutikken hos Rita og Hans Henrik Jacobsen, Kirkevej 34. Senere har Hestehavegård Frugtplantage dog som et supplement til frugtsalget fået en afdeling med grøntsager.

Grænseændringer mellem Sønderborg og Ulkebøl

Salget af grøntsager og frugt

I Sønderborg havde kræmmerlavet i første del af 1800-tallet monopol på al detailhandel. Gartnere og frugtavlere kunne derfor ikke frit sælge deres varer, men kun gennem kræmmerlavets medlemmer. Mange havde en aftale med en købmandsgård, hvor de fik opstaldet deres heste, solgte deres medbragte varer og købte, hvad de havde brug for i husholdningen og i bedriften. De blev modtaget som nære venner af huset og beværtet med kaffe eller på anden måde i købmandens private lejlighed. Købmandsmadammerne havde deres del af ansvaret for, at landkunderne følte sig godt behandlet, når de kom til bys for at handle.

Denne form for handel forøgede priserne, og det fik i 1840 ca. 75 borgere i Sønderborg til at indgive et andragende gennem det danske kancelli til kongen om indførelse af ugemarkeder.

Havde, hedder det i andragendet, småborgeren lejlighed til at købe direkte af landmanden i byen, ville han hyppigt kunne få sine varer fra 25 til 50 procent billigere: „Det er hårdt, meget hårdt, at den fattigere befolkning i en by, der er beliggende på et så velsignet land som Als, denne her-tugdømmets frugtbare have, alligevel skal være udelukket fra dets så overvældende rige produkter“.

Skønt lokale kræfter frarådede andragendet, bestemte kancelliet i efteråret 1843 indførelsen af ugemarkeder. Ifølge magistratens bekendtgørelse i januar 1844 skulle de begynde den 13. februar og holdes hver tirsdag og lørdag på pladsen foran rådhuset. I de 6 vintermåneder holdtes markedet fra kl. 9 til 11, i sommermånederne fra kl. 8 til 10. I nævnte tid måtte varerne ikke købes eller sælges på andre steder end markedspladsen.

Treårskrigen fordyrede levnedsmidlerne i byen, særlig for småfolk, og magistraten foreslog derfor torvedagenes tal udvidet. Ministeriet fastsatte derpå, at der skulle holdes torvedag tirsdag, torsdag og lørdag, alle dage indtil kl. 2 om eftermiddagen.

Peter „Notmark“ Hansen med sin salgsvogn på Kirketorvet i Sønderborg

På kirketorvet i Sønderborg mødtes området's gartnere og frugtavlere til torvehandel for mange år siden. Man kan stadig se afmærkningerne af stadepladserne.

I 1857 ophævedes privilegierne i kongeriget, mens der gik nogle år, før det også blev gældende i Slesvig. Derefter fik gartnerne mulighed for at have deres faste kunder, som de kørte ud til en gang om ugen, ligesom de fortsat kørte til torvedage i byen. Derudover havde de naturligvis også deres egen gårdbutik.

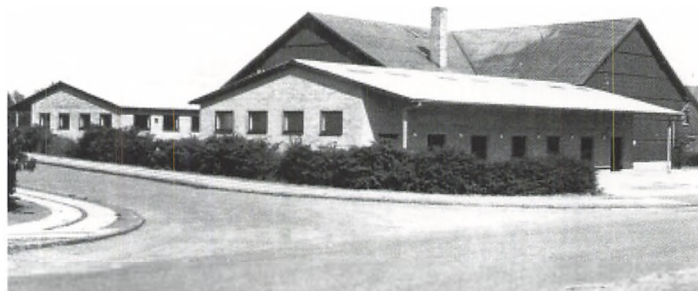
GASA oprettes

For at fremme salget sluttede en flok husmænd og bønder sig sammen for at skaffe startkapital til etablering af en fælles salgsorganisation. En af initiativtagerne var gartner Hans Mathiesen, Ormstoft.

De fik dog et problem, da Ulkebøl Sogns Sparekasse ikke ville låne foreningen pengene, men med anbefaling fra Traugott Møller gav Handelsbanken grønt lys for startkapital til foretagendet

Resultatet blev – Gartnernes Salgsforening, (GASA) Sønderborg. Den startede på Skovvej 1. marts 1949 med 52 garanter og medlemmer i nogle eksisterende bygninger. Hans Matthiesen var bestyrelsesformand gennem mange år, hvor foreningen havde god indtjening og gav overskud. Salgsforeningen GASA nedbrændte i 1970 og blev nyopført på Tinggårdvej i Ragebøl 1971

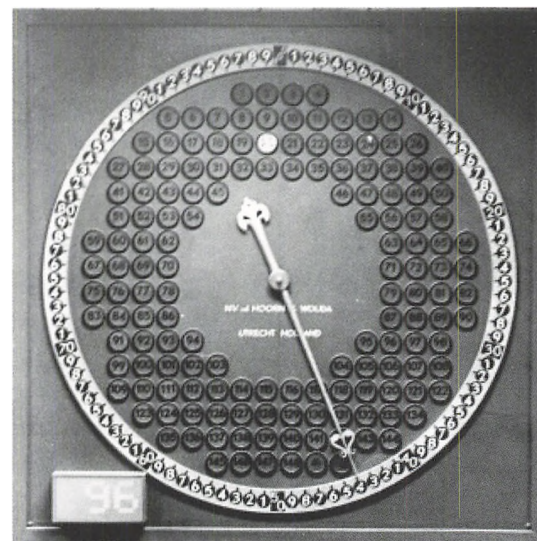
Med nedgangen i antallet af medlemmer og manglende indtjening lukkede foreningen 25. juli 2003.

GASA på Skovvej

GASA i Ragebøl

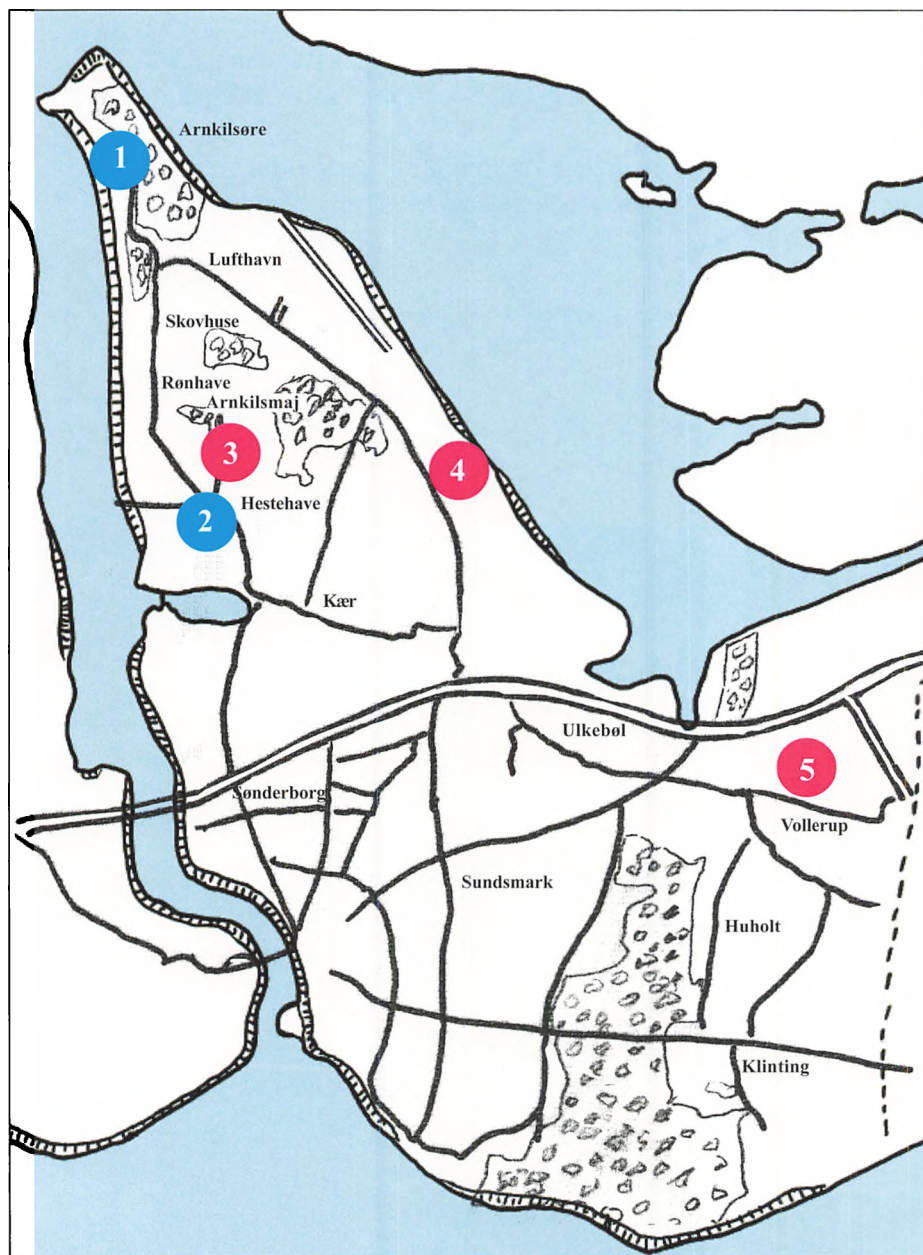

*Hollandsk ur.
Når der var auktion på GASA havde man et „Hollandsk ur“ til at styre auktionen. Uret blev startet ved højeste pris og gik nedad. Køberen havde en tryknap, og når uret nåede til den pris, han ville give for varen, så trykkede han, og uret stoppede. Det var en hurtig og effektiv auktionsmåde.*

Frugtavl

Frugtplantager i Ulkebøl

Mens mange landmænd havde frugtavl ved siden af landbruget, kender man kun fem egentlige frugtplantager, hvoraf tre ikke findes mere.

Frugtplantager i drift:

- 1 Arnkilsøre Frugtplantage
- 2 Hestehavegård

Nedlagte frugtplantager:

- 3 Arnkilmaj
- 4 Saxgård
- 5 Madehusvej

Madehusvej 4

Christian og Erika Nielsen købte i 1921 ejendommen og anlagde en frugtplantage på sydsiden af Mommarkvej. Da familien købte husmandsstedet på 10 tdr. land, var der kun nogle gamle frugttræer med halvsure æbler på ejendommen, men efterhånden blev der plantet æble- og blommetræer.

Der blev samtidig dyrket mange afgrøder, som Christian afsatte på sin mælketur, for han havde en „grøntsagsbutik“ på taget af sin mælkevogn, mens Erika fik oparbejdet et

lille handelsgartneri, hvor der også solgtes udplantningsplanter.

Sønnen Hans Ejnar forpagtede ejendommen og kørte desuden ud og sprøjtede frugtplantager og marker for andre.

En svigersøn drev plantagen videre nogle år. I 1992 fjernede Eli og Theodor Hansen plantagen.

Erika Nielsen

Kristine Nielsen

Christian Nilsen

*Vogn fra Saxgård der kørte på torvet i Sønderborg med grøntsager.
På sædet sidder Peter Vehl fra Hestehave og Jørgen Sander-Larsen. Ca. 1914.*

Saxgård-æblet

Claus Petersen Matthiesen skriver, at enkelte sorter af æbler kan føres langt tilbage. Det gælder blandt andet Saxgård-æblet, der kan spores tilbage til 1831.

Frugtplantage og gartneri på Saxgård

Helmer Sander-Larsen kom fra gården Elisedal i Hornsyld.

Han var uddannet gartner og blev ansat på Saxgård, hvor han blev gift med datteren Katrine i 1900.

Han startede med frugtavl omkring 1914, da han plantede en del frugttræer. Fem rækker æbletræer i haven og to rækker ved sydsiden af skoven ned til vandet, i alt ca. 200 æbletræer, desuden 10 pæretræer ved havvejen og en række blommetræer i marken nord for havvejen.

Syd for gården var der gartneri, hvor der blev bygget drivhus og mistbænke, og der var ansat flere gartnere, bl. a. Peter Vehl fra Hestehave, Hans „Gartner“ fra Fyn og

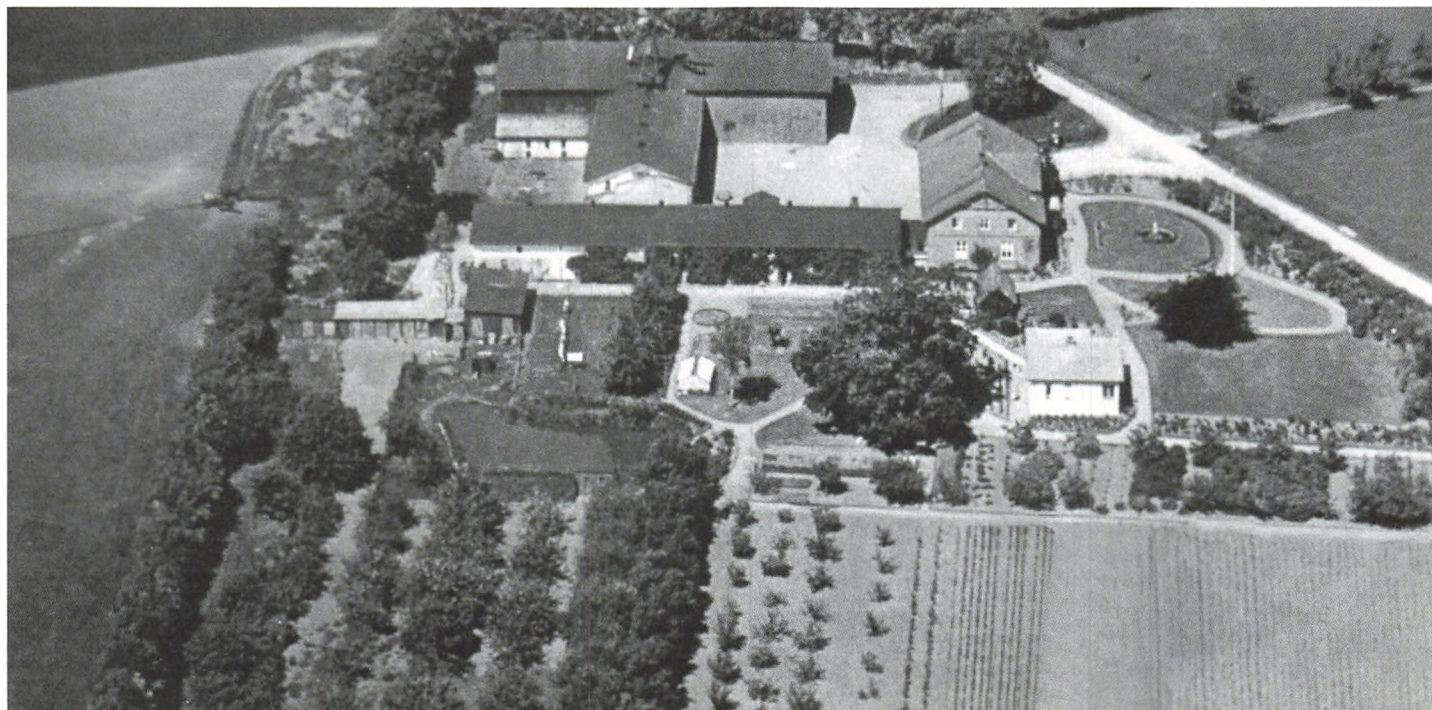
Peter „Notmark“ Hansen, som senere havde sit eget gartneri i Kær.

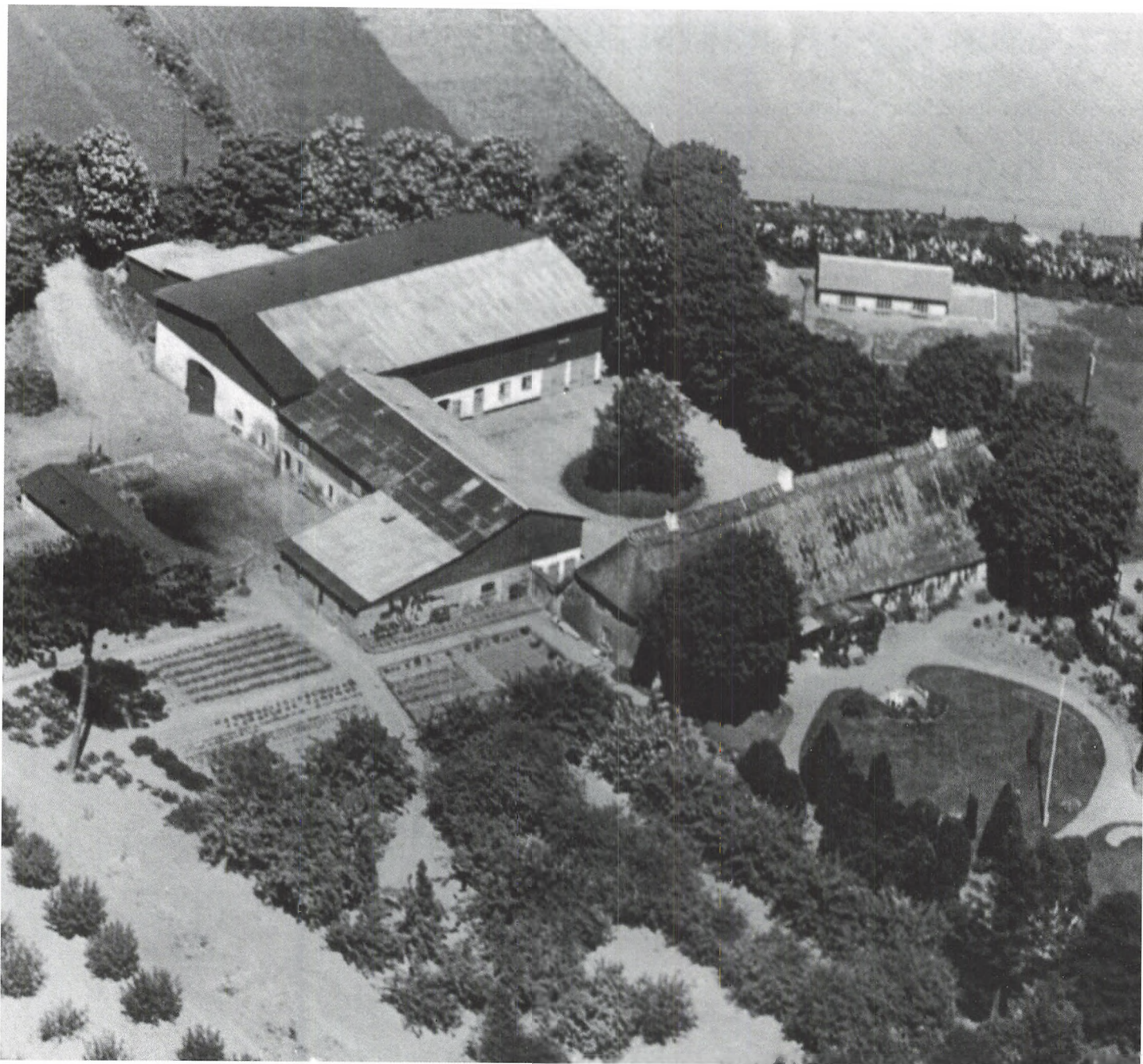
Frugterne og grøntsagerne blev solgt på torvet i Sønderborg og samtidig havde man i mange år en fast leverance af rabarber til sygehuset i Sønderborg, en levering, som fortsatte indtil i slutningen af 50'erne.

Jørgen Sander-Larsen fortsatte efter overtagelsen af Saxgård i 1946 med at drive plantagen og gartneriet. Han var medlem af GASA og leverede hertil indtil omkring 1960.

Frugttræerne er derefter løbende blevet fældet.

Billede af Saxgård fra 1938, hvor man ser nogle af frugttræerne og gartneriet

Hestehavegård omkring 1930.

Hestehavegård

Fra landbrug til frugtavl gennem fire generationer

Gårdens ejere kendes tilbage til 1601 og i en familiekronike fra 1800-tallet berettes om anlæggelse af en æblehave; men i de omhyggelige regnskaber man også kan finde i kroniken, er der ingen poster, der oplyser om indtægter fra æblesalg.

I 1894 købte Maria Catharina og Peter Petersen Hestehavegård, der havde et areal på ca. 30 ha.

De drev den fra starten som almindeligt landbrug og begyndte frugtavl med plantning af omkring tre ha frugttræer.

Mathias Petersen inspicerer æbleplantagen.

Anden og tredje generation

Den ældste søn, Mathias, overtog gården i 1936.

Den yngre bror, Jørgen, der også havde deltaget i driften, etablerede året efter sin egen plantage på Arnkilsmaj 13.

Fra Hestehavegård blev omkring 6 hektar frastykket og lagt til til den nye plantage, der fik et samlet areal på 14 hektar. Jørgens plantage fik navnet „**Hestehave Frugtplantage**“.

På Hestehavegård blev arealet med frugttræer udvidet løbende og i 1966/67 stoppede landbrugsdriften, og de sidste dyr blev solgt, hvorefter man koncentrerede sig om frugtavl. På det tidspunkt havde tredje generation taget over. Mathias Petersens sønner Svend og Erik drev Hestehavegård videre i fællesskab og udvidede med køb af nabogrunden.

I 1980 blev Erik eneejer, da han købte Svends andel. I stedet købte Svend sin farbror Jørgens plantage på Arnkilsmaj.

4. generation

I 2002 syntes Erik efter at have været frugtavlere i 37 år, at presset var for stort, og det var svært at følge med i alt det nye om beskæring, måder at plante på og regler om sprøjtegifte og sygdomsbekæmpelse.

Derfor overgik plantagen til sønnen Henrik, der lagde frugtplantagen sammen med Folehave 1, hvor han havde fire ha med æbler. Derved blev det samlede areal på i alt 25 ha. Henrik havde fået sin uddannelse på Fyn og det havde hele tiden ligget i luften, at han en dag skulle overtage gården.

Henrik Petersen tror på en fremtid for dansk frugtavl trods konkurrence fra udlandet og problemer med nye sygdomme, der er vanskelige at bekæmpe med de midler, det er tilladt at anvende. Han har derfor planer om at finde nye sorter og andre dyrkningsmetoder.

Afsætning

I mange år blev frugterne solgt på den måde, at man med hestevogn, og senere med bil, selv kørte ud til købmænd og grønthandlere. Desuden havde man en vogn med, når der var torvedag i Sønderborg.

Med den stigende produktion indgik man i 1968 et samarbejde med GASA og solgte herigennem størstedelen af produktionen. Fra 1999 til 2007 samarbejdede Henrik med Dansk Kernefrugt.

I dag foregår al handel uden mellemlid hjemme fra Henriks telefon.

Samtidig er solget til private fra deres egen gårdbutik stegt og udgør 80% af den samlede omsætning.

Man er også vendt tilbage til torvehandel, idet man hver lørdag formiddag kan møde deres vogn ud for „Kop og Kande“ i Perlegade i Sønderborg.

Henrik og Erik Petersen ved, hvordan æbler skal håndteres. Efter 37 år med ansættelse har Erik Petersen overdraget frugtplantagen Hestehavegård til sønnen, men Henrik kan godt regne med en hjælpende hånd, når det kniber i det omfang, efterlønningen giver mulighed for det. Foto: Ulrik Pedersen

Plantage på nye hænder

Erik Petersen har overdraget frugtplantagen, Hestehavegård til sin søn, Henrik. Han bliver fjerde generation med æbler og pærer på Kær.

AF ANNETTE CHRISTENSEN
Telefon 7342 6181

SØNDERBORG: I 37 år har Erik Petersen drevet frugtplantagen Hestehavegård på Kær. Men nu er det slut. Han er gået på efterløn, og plantagen er overdraget til sønnen, Henrik, der de sidste 10 år har haft en mindre naboejendom. Efter generationsskiftet er

Presset for stort

– Jeg synes, presset var for stort efterhånden. Det er svært at følge med i alt det nye. Der sker så meget med beskæring, nye måder at plante på. Og der er hele spørgsmålet med sygdomspressen, som vi jo efterhånden næste ikke må sprøjte imod, siger Erik Petersen, som mener, at sprøjteplanerne efterhånden er blevet sådan, dan-

“Jeg synes, presset var for stort efterhånden. Det er svært at følge med i alt det nye. Der sker så meget med beskæring, nye måder at plante på.”

Erik Petersen

det kniber. Erik Petersen er først lige blevet 60, og hans efterløn er den nye model, hvor man må arbejde så meget man vil, men til gengæld bliver modregnet time for time.

Han tror på, at dansk avl har en fremtid, selv nye sygdomme, som er re- at bekæmpe med d ler, der må anvendes. tren.

– Vi prøver dog at i ved at finde nye sorte dyrkningsmetoder.

Generationsskifte ret i weekuden n bus, hvor folk står fra nær og fjern i snak mellem æble og laklurt lagve.

Her havde Henr assistance af sin i der til daglig led frugtplantagens lægesekretær på Sørhus, og el sin stort intern

Pressen var med, da der var generationsskifte i 2002

Årets gang i frugtplantagen

Høsten

Årets højdepunkt er naturligvis æblehøsten, der finder sted fra august til oktober. Henrik har ca. 35.000 frugttræer i sin plantage. De bliver plejet og passet året rundt, så han kan levere friske æbler i hele sæsonen, der varer fra midt i august til maj. I modsætning til hvad mange tror, så er æblet faktisk en helårsfrugt.

I mange år var det kvinder fra lokalområdet, der plukkede frugt, senere var det store skoleelever, der tjente lidt penge ved arbejdet, der blev lønnet med en fast pris for hver plukket kurv.

I dag er plukningen overtaget af fire arbejdere, der betjener en ny automatisk plukkemaskine.

Opbevaring og sortering

Under høsten er der også travlt inden døre. Æblerne skal sorteres, og de æbler, der ikke kan sælges med det samme, skal opbevares i kølerum, så det er muligt at sælge

æbler med masser af saft og smag helt hen i det efterfølgende forår.

Æblerne opbevares i lukkede kølerum fra de bliver plukket og frem til salgstidspunktet.

Temperaturen er konstant på ca. to grader og iltindholdet i luften er lavt, mens luftfugtigheden er høj. Denne kombination sørger for friske frugter.

Det lave iltindhold gør, at det kan udgøre en risiko at opholde sig i kølerummet, og da en håndværker skulle foretage en reparation der, satte man et tændt stearinlys ind, så man kunne kontrollere, om der var ilt nok i rummet. Metoden fra udlandet, hvor man behandler med det såkaldte „Smart Fresh“ (en slags gas), er ikke lovlig i Danmark.

Selv om det var, tvivler Henrik på, at danske frugtavlere ville bruge gassen, der stopper modningsprocessen og forhindrer æblerne i at rådne.

Høsten af frugt er ændret meget. Herover er to frugtplukkere i gang med det majsommelige håndarbejde og til højre ses Henriks plukkehold i 2013.

Beskæring

Når æblehøsten er i hus, venter den næste opgave. To til tre måneder hvert år i det tidlige forår går et par medarbejdere i gang med at beskære træerne.

Beskæringens svære kunst er en øvelse, som mange gerne vil vide mere om. Over 300 dukkede op en formiddag i marts 2006 på Hestehavegård for at følge Henriks far, Erik, en tur rundt i plantagen og både se og høre om beskæring af frugttræerne.

Fra en artikel i Jyske/Vestkysten om Hestehavegårds arrangement i 2006.

Klimaproblemer

Der er to trusler man ikke kan stille noget op overfor. Såfremt der kommer frost efter blomstringen, som det skete i maj 2011, går det ud over høstudbyttet. Også et kraftigt haglvejr kan på ingen tid koste mange penge.

Bekæmpelse af skadedyr

Et stort problem er angreb af skadedyr. Både fugle og insekter kan give store skader med tab til følge.

Fugle kan skade pærer

Foto: Ernst Winkelmann/JyskeVestkysten

Mejer og solsorte hakker gerne i frugterne og bare et enkelt hak er nok til at ødelægge dem.

Hvert år går en del af høsten til spilde på grund af små fugle, der hakker i frugterne. Selv et lille hul i frugten er nok til, at den rådner. Mejererne er de værste, idet de kun hakker én gang i en frugt, før de flyver videre til den næste.

Derfor er et noget utraditionelt våben taget i brug:

Gamle cd'er mod fugle

Det lyder nok lidt underligt, men erfaringer fra Holland har vist, at hvis man hænger cd'er op i træerne, bliver fuglene bange for spejleffekten i de blanke cd'er og holder sig væk, fortæller Henrik Petersen, som samler brugte cd'er for at hænge dem op i træerne.

Ørentvistebo i frugttræ.

Ørentviste gør jobbet

Skadedyrsbekæmpelse er blevet en hel del sundere også for frugtproducenten. I dag bliver der brugt mere målrettede bekæmpelsesmidler.

Det betyder også, at der hele tiden skal holdes øje med tegn på skadedyrsangreb, fortæller Henrik, der bl. a. benytter sig af skadedyrenes naturlige fjender.

Går man en tur i plantagen vil man opdage, at der i ca. hvert 6. træ hænger en sort plastikpose med halm. Spørger man hvorfor, får man det svar, at det er boliger for ørentviste, der kan bekæmpe pærebladlopper. Kommer der et angreb, er der samtidig sørget for rigeligt med mad til ørentvistene.

De klarer jobbet, mens Henrik kan nøjes med at smile, når han konstaterer pærebladlopper. Dem skal ørentvistene nok tage sig af.

Sprøjtning

Ørentvistene og CD'erne alene kan dog ikke klare problemerne. Det er også nødvendigt at sprøjte, men mens man tidligere kørte plantagen igennem og sprøjtede det hele med det resultat, at der bagefter lå en mængde døde fugle, går man nu træerne igennem for at finde ud af, hvor der er behov for at sprøjte.

Mellem træerne kan det også være nødvendigt at bruge ukrudtsmidler.

Salg fra frugtplantagen

I mange år har man kunnet købe frugt i butikken, og i blomme- og kirsebærsæsonen har man selv kunnet plukke frugterne direkte fra træerne. Siden 2005 er udvalget i butikken udvidet med kartofler og mange forskellige grøntsager som en følge af, at gartneren i Ulkebøl, Hans Henrik Jacobsen, lukkede sit staldørssalg. Ind til da havde der været en aftale mellem ham og Hestehavegård om, at de ikke konkurrerede om kunderne, men solgte henholdsvis frugt og grøntsager.

Erik Petersen er i gang med at sortere frugter inden de kommer ud til salgsstederne.

Salgsvognen på Perlegade.

Gårdbutikken på Hestehavegård.

Hestehave Frugtplantage med privatboligen i forgrunden.

Hestehave Frugtplantage - Arnkilmaj

I 1937 købte Jørgen Petersen ejendommen Arnkilmaj 13 på tre ha og fik tillagt seks ha fra Hestehavegård, som var blevet tilplantet med frugttræer allerede midt i 1920-erne. Her startede han frugtplantagen: *Hestehave Frugtplantage* og fik hurtigt jorden plantet til med æbletræer, kirsebærtræer og frugtbuske, selv om han til at begynde med også drev landbrug med malkekøer på ejendommen.

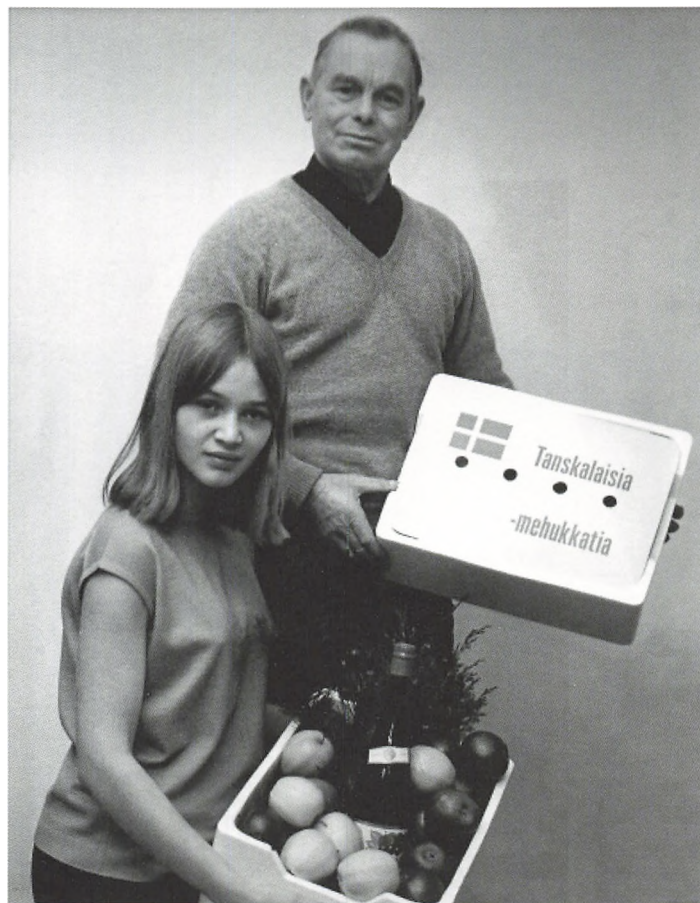
Jørgen Petersen, mens han endnu havde landbrug.

Jørgen var en dygtig frugtavlser, der i 1936, året før han købte Arnkilmaj 13, fik en ærespræmie ved Dansk Frugtavl Efterårsudstilling.

I 1941 fik han igen ærespræmie ved grossistfirmaet A. W. Kirkebye A/S, København.

Han leverede fortrinsvis til butikker i Sønderborg og til hospitalet. Der blev også eksporteret æbler til England og Finland i samarbejde med Æblebjerg Frugtplantage ved Høruphav og Hestehavegård. Senere leverede han til Danfoss og GASA. Ved siden af arbejdet med frugtavl, som blev klaret med to ansatte, udviste han stor teknisk snilde, som han udnyttede til at bygge nye maskiner til frugtplantagen.

Fra en kampagne i forbindelse med eksport af frugt.

Et større byggeri fandt sted i 1943, da han byggede et frugthus på den anden side af vejen. I 1951 byggede han et nyt stuehus, som erstattede den gamle stråtækte ejendom på Arnkilmaj 13.

I 1980 solgte han jorden med frugtplantagen og frugthuset til brorsønnen Svend Petersen, der udviklede den til en moderne plantage. Udover den daglige drift lagde Svend Petersen også et stort arbejde i GASA, hvor han var formand fra 1971 til 1989.

I 2003 solgte Svend Petersen frugtplantagen til Allan Christensen, der omdøbte den til Arnkilmaj Frugtplantage.

Allan byggede et nyt stuehus i træ overfor frugthuset, som fik adressen Arnkilmaj 2.

Allerede 2 år efter solgte han ejendommen til Laila Gisela Schleich og hendes mand.

De nedlagde frugtplantagen og såede græs i arealet.

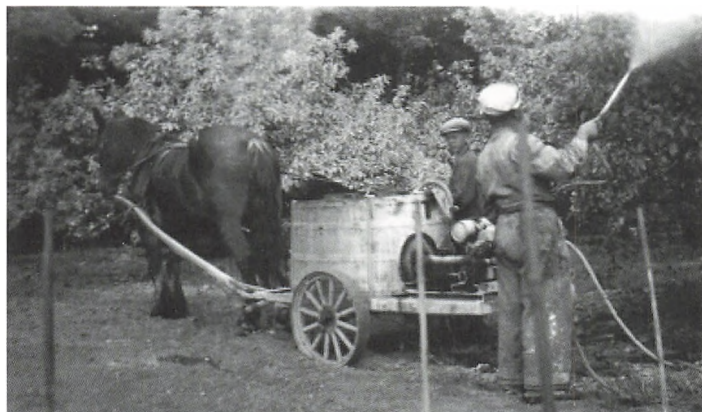
I dag ejer Jørgen Petersens datter og svigersøn Gunn og Nino Marchegani ejendommen Arnkilmaj 13.

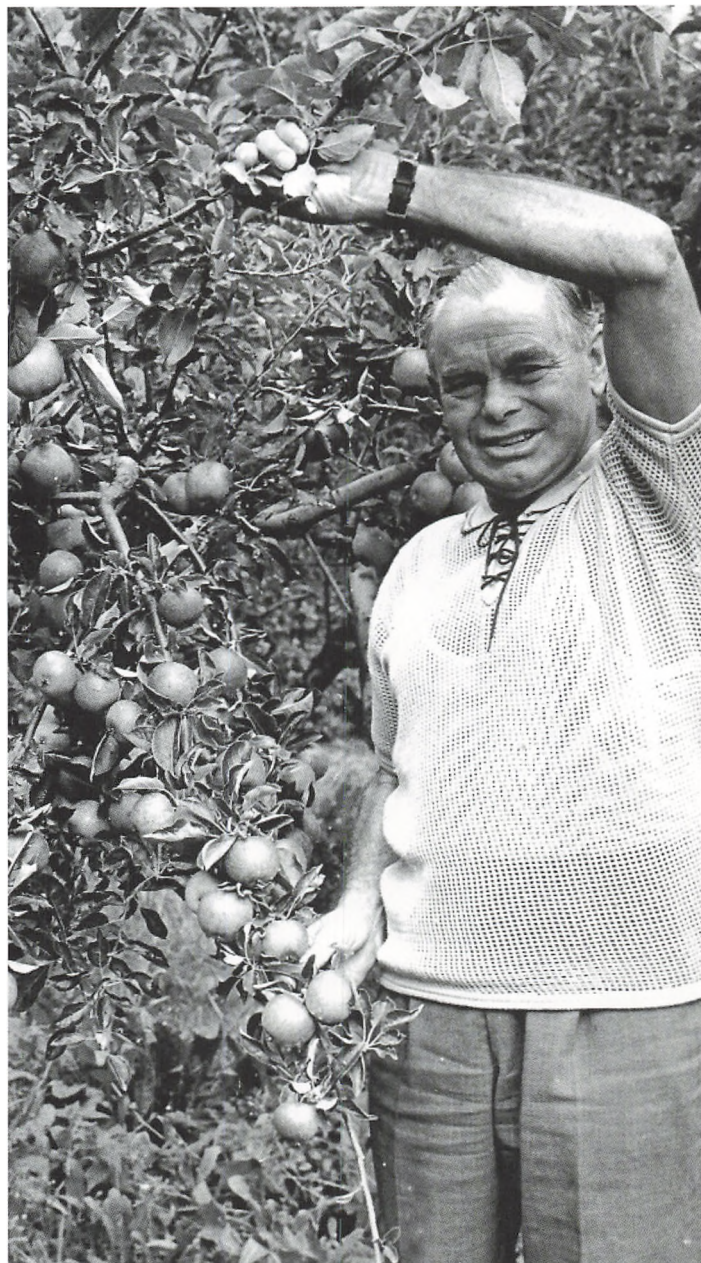
Frugthuset, som blev bygget i 1943.

Svend Petersen i frugtplantagen sammen med en medhjælper.

I sin tid sprøjtede man i frugtplantagen, det gør man ikke ret meget mere.

Jørgen Petersen i frugtplantagen.

Arnkilsøre Frugtplantage

Der er fremtid i at være frugtavler

„Der er fremtid i at være frugtavler“, sagde ejeren af Arnkilsøre Frugtplantage Frede Schmidt til Jydske-Vestkysten i et interview i 2008.

„Når der importeres mere frugt i dag fra udlandet, kan investeringer i dansk frugtavl for mange virke som et risikabelt projekt, men jeg er ikke nervøs. Jeg tror på projektet og stoler på min egen fornemmelse. Hvis vi kan producere nogle super frugter, tror jeg på, at efterspørgslen nok skal være der“

„Mange synes jo, det er helt tosset at starte på så stort et projekt i min alder. Men da det stod klart, at junior ville drive det videre efter mig, gav det et nyt perspektiv. Det er jo langtidsinvesteringer vi laver - så det ville ikke kunne betale sig, hvis det skulle lukke, når jeg holder op“, siger Frede Schmidt. Sønnen Henrik Schmidt var med på det sidste hold, som blev udlært frugtavler.

Der er så få, som er interesseret i en egentlig uddannelse

Frede Schmidt startede her på Arnkilsøre 3.

som frugtavler, at uddannelsen fremover hedder produktionsgartner.

Her i 2013 er der i alt plantet ca. 27.000 træer, og der produceres mere end 300 tons frugt årligt. Der er 19 æblesorter, otte pæresorter og 6000 m² med søde kirsebær og ½ ha med blommer.

Arnkilsøre 3 var oprindelig et husmandssted, der blev bygget i 1926. I 1972 købte Nis Kr. Nissen, Skelbækgård, ejendommen og solgte den videre til **Frede og Agnes Schmidt**, der ejer frugtplantagen i dag. Frede har altid været interesseret i frugtavl. Efter at have hjulpet til på frugtplantagen Hestehavegård var det hans store drøm selv at blive frugtavler.

De startede i det små med lidt frugttræer på Arnkilsøre 3 med en grund på 0,6 ha, og i 1986 købte de Arnkilsøre 13 og oprettede Arnkilsøre Frugtplantage. Ejendommen blev plantet til med frugttræer, stuehuset blev gennemrenoveret, og i dag bor deres søn og svigerdatter her.

I 2004 købte de jorden fra faderens ejendom Skovhuse 1 og i 2007 5,5 ha fra Skovhuse 7. Det samlede areal var herefter 20,3973 ha, der blev tilplantet med frugttræer af forskellig art. Desuden har de lejet 2,5 ha jord af Andreas Dinesen, hvor de dyrker kartofler og jordbær.

På Arnkilsøre 13 blev der i 2008 bygget et nyt frugtlager med sorteringsmaskine til æbler og butik i stueetagen samt værelser til æbleplukkerne i loftsetagen. Der kommer faste folk fra Rumænien hvert år i frugtsæsonen. Der er desuden nogle deltidsansatte i jordbærsæsonen.

Der planlægges yderligere investeringer. Man mangler at bygge kølerumskapacitet til en del af produktionen, idet der i dag kun er plads til 25 tons, mens ønsket er plads til 75-100 tons frugt på køl.

Også et maskinhus på 500 m² står på ønskesedlen, og det hele skal bygges ved egen arbejdskraft. Man vil sætte to plastdrivhuse op og dyrke tidlige tomater, kartofler og jordbær.

Endelig er der plan om produktion af marmelade og andre varer, som Agnes skal stå for, når hun går på pension.

Ejendommen er løbende tilplantet med frugttræer. De blev plantet efter den gamle metode 3x5 m. I starten var det meningen at dyrke økologiske æbler og pærer, men det viste sig hurtigt, at være en dårlig forretning, så man gik over til konventionel drift af plantagen.

Størstedelen af produktionen sælges til GASA i Kolding, og en mindre del sælges privat.

Man har egen lastbil der kører ca. 4 gange om ugen til Kolding med syv tons frugt. Frede står også med en vogn på Rønhaveplads i Sønderborg, hvor han sælger sine varer. Man vil i fremtiden satse mere på salg på gågaden.

Arnkilsøre nr. 13, som Frede Schmidt købte i 1986.

30 sekunders hagl kostede 100.000 kr.

Kilde: Sønderborg Ugeavis Juli 2007:

Vejrgudernes luner

Som frugtavler er det ikke altid ens egen indsats, der afgør frugtens kvalitet. Vejrforhold er altafgørende for høsten, og det kræver tålmodighed.

Det kan ikke nytte at lade sig påvirke for meget af vejret. Det optimale ville være en regnvejrsdag om ugen og solskin resten af tiden, men sådan ser den danske sommer sjældent ud. Hvis man som frugtavler tager det dårlige vejr for personligt, skal man stoppe. Så bliver man for stresset, siger Frede Schmidt

Som en af de få i Jylland har han investeret i et slags plastiktag til sine kirsebær, som ellers ofte flækker eller skylles væk ved for megen regn, og det har haft stor effekt. Hvor mange frugtavlere i år klager over ødelagte kirsebær, kan Frede Schmidt fremvise flotte bær, der er modnet under dugen. Overdækningen har dermed vist sig at være pengene værd - om end det var dyrt. Prisen var 250.000 pr. ha.

Kirsebærtræerne er overdækkede for at forhindre fugle i at drive rovdrift.

Men nogle gange er det umuligt at forberede sig på vejrgudernes luner. Da en kort haglbyge en gang trak hen over Arnkilsøre frugtplantage, lavede de store hagl mærker i mange æbler, så de ikke kunne sælges.

„Haglbygen varede et halvt minut og kostede mig 100.000 kr. kroner. Da var jeg godt nok lige ved at fælde en tåre“, siger Frede Schmidt.

Frede Smidt står på Rønhaveplads i Sønderborg med sin salgsvogn.

Værs'go og spis

Kilde: Sønderborg ugeavis 2002

Frugtavler Frede Schmidt har haft en usædvanlig god sommer - hans pærer vejer ikke mindre end 400 gram. Selv om der produceres mere end 300 tons årligt, kan man godt være stolt af et enkelt træes høst.

Halvanden pære af frugtavler Fredes Schmidt slags, og du har dækket behovet for 600 gram frugt og grønt om dagen. Frede Schmidt har nemlig avlet intet mindre end 400 grams Clara Friis pærer på sine frugttræer.

Det har været et godt år, siger Frede Schmidt, der giver den gode sommer og sin frugtavlermetode skylden for den usædvanlig gode høst i år.

Det foregår nemlig efter den gammeldags metode, hvor træerne får lov til at gro som de vil, uden at blive beskåret. Frede Schmidt fortæller, at der normalt går omkring 10 pærer på to kg. I år skal der kun fem pærer til for at nå op på samme vægt.

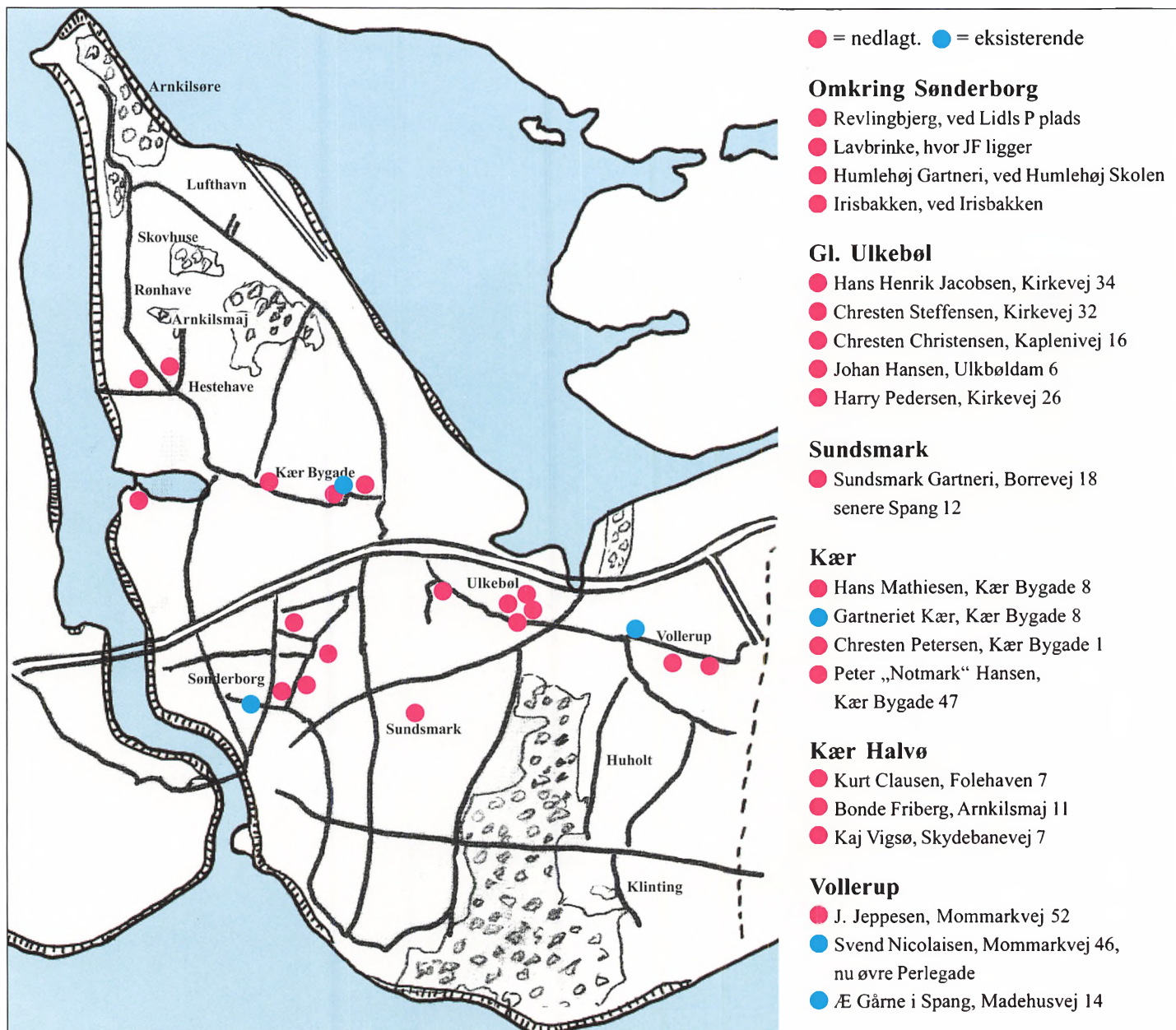

Gartnerier

Gartnerier igennem tiderne

Hans Henrik Jacobsen, Kirkevej 34

Hans Jacobsen overtog ejendommen efter sin far, Heinrich Jacobsen, i 1939. Ved siden af landbrugsdriften blev der avlet kartofler, som blev solgt til private i Sønderborg og omegn frem til 1949. Det år blev Gartnernes Salgsforening (GASA) stiftet, og herefter blev kartoflerne samt hvide asparges og lidt kål solgt gennem GASA.

I 1968 flyttede sønnen Hans Henrik og hans kone Rita hjem og boede i aftægtsboligen.

Hans Henrik, som havde arbejdet en del ved landbrug og industri, tog kurser i grøntsagsdyrkning, hvorefter han gik i kompagniskab med sin far.

De gik over til ren gartneridrift med kartofler, forskellige grøntsager, jordbær samt stedmoderblomster på friland, og fra 1973, hvor Hans Henrik overtog ejendommen,

blev en god del af produktionen solgt fra egen gårdbutik - og kunderne strømmede til.

Grøntsagsproduktionen blev udvidet, og det blev derfor nødvendigt at leje jord for at fastholde sædskiftet. De lejede en overgang to ha hos Albæk, Bagmose, og seks ha ved omfartsvejen af Helmer Sander-Larsen.

Der blev investeret i kølerum og vandingsmaskine med vand fra Vollerup og Kær vandværker.

I 1980'erne var der 22 hektar til rådighed. Det blev klaret med en fast halvdags medhjælp samt en flok unge mennesker i sommerhalvåret til bl. a. jordbærplukning.

Gartneriet stoppede i 2005, da pensionsalderen var nået, hvorefter jorden blev udstykket til byggegrunde.

Chresten Steffensen, Kirkevej 32

Chresten startede i 1949 med at dyrke kartofler og grøntsager især gulerødder, der blev leveret til GASA.

I 1961 gik han over til ren gartneridrift. Der blev bygget et 600 m² stort drivhus, og året efter kom der et mere til på samme størrelse.

Heri blev der først og fremmest produceret tomater, og

lidt agurker. Jenny og Chresten klarede produktionen alene. De var dygtige og flittige og fik bl. a. anerkendelse for kvaliteten på GASA

I 1987 døde Chresten Steffensen. Sønnen Hans Theodor købte i 1988 ejendommen og fortsatte med lidt grøntsagsdyrkning ved siden af andet arbejde. Produktionen ophørte helt i 1991.

Christen Christensen, Kaplenivej 16

Christen begyndte at dyrke grøntsager og lidt blomster på friland i 1952. I 1954 blev der bygget drivhus til tomater og agurker, men da han først i 1960 ville udvide med endnu et drivhus, blev han stoppet på grund af byudviklingen.

Der skulle anlægges sportsplads og gøres plads til Ulkebølhallen. Herefter blev Christen ansat som gartner ved Ulkebøl kommune og senere ved Sønderborg kommune.

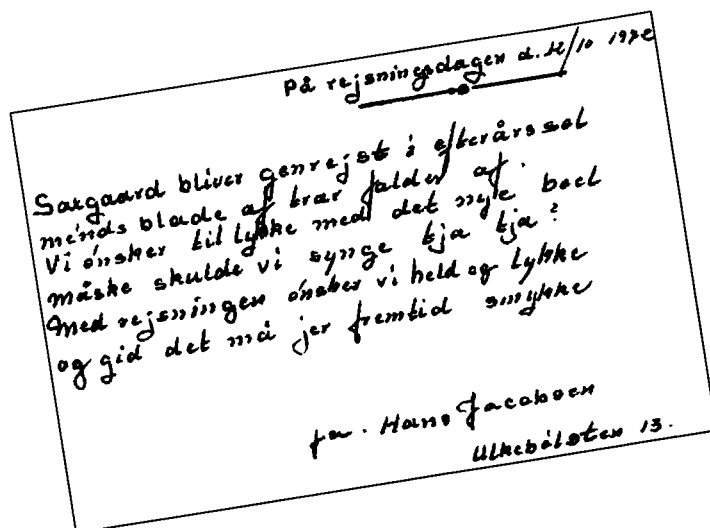
Harry Pedersen, Kirkevej 26

Et andet lille handelsgartneri skal nævnes. Det er gartneriet VITAL overfor kirken v/ Anna og Harry Pedersen. De var meget nøjsomme mennesker. Harry, der kom fra Hobro egnen (Lille Amerika), købte i 1932 ejendommen på Kirkevej af sin kones afdøde tante.

Harry anlagde gennem mange år haver og gravsteder i omegnen, mens der hjemme i gartneriet sammen med Anna blev produceret massevis af kranse, blomsterbuketter og dekorationer gennem tiden. Der bør nævnes, at de ting man købte hos dem, gav man aldrig for meget for. Harry var meget afholdt af alle især naboernes børn.

Han huskede på børnenes fødselsdage og dukkede gerne op på dagen med en lille gave. Han førte en dagbog og heri skrev han alt, hvad der rørte sig i det nære nabolag og samfund. Hver gang han modtog et brev, blev det skrevet ind i dagbogen, og frimærket blev klistret med ind i bogen.

Harrys transportmiddel gennem alle årene bestod af en budcykel. Kort før han døde i 1994 lukkede gartneriet.

Harry Pedersen skrev ofte et lille vers til modtagere af blomster, som var bestilt hos ham.

Johan Hansen, Ulkebøldam 6

Johan Hansen og hans hustru startede i 1947 med at forpagte tre tdr. land, hvor de producerede kål i mistbænke og på friland.

I 1954 købte de ejendommen og fortsatte bedriften med udvidelse i to drivhuse til kål og tomater.

På friland var der også grøntsager og jordbær, men blomkål var stadigvæk hovedkulturen.

Han var dygtig og kendt for sin intensive kål dyrkning på det forholdsvis lille areal.

Omkring ca. 1980 stoppede han med fuldtidsgartneri og havde lidt andet arbejde ved siden af, indtil han gik på pension.

Johan Hansens bror, Peter „Notmark“ Hansen, med sin hestevogn på Rådhus-torvet i Sønderborg

Peter „Notmark“ Hansen, Kær Bygade 47

Peter var en bror til Johan Hansen, Ulkebøldam 6.
Han var ansat som gartner hos Helmer Sander-Larsen,
Saxgård før og under den 2. verdenskrig.

Senere arbejdede han sammen med sin bror, og sidst
havde han et jordstykke på Kær Bygade og boede Kær
Bygade 47.

Han solgte sine grøntsager på Kirketorvet i Sønderborg,
hvor der dengang var marked.

Peter „Notmark“ Hansen, da han havde fået lastbil. Her ved Posthuset i Sønderborg.

Torvedag på Kirketorvet i Sønderborg

Gartneriet „Kær Vig“, Skydebanevej 5

Et af de ældste kendte gartnerier i sognet lå ved Kær vig, og det fortælles at ejeren, Jørgen Bertelsen, ved siden af tjente lidt ekstra ved uautoriseret færgefart over Alssund. I tiden omkring 1750 fandt mange tiggere vej til Als, og myndighederne søgte på forskellig måde at komme dette uvæsen til livs. Byens forstander fik pålæg om at holde tiggere og omløbere, der søgte deres underhold ved musik, taskenspillere, kunstnere og deslige gøglere borte. Færgemændene ved Alssund, Høruphav, Mommark og Fynshav fik besked om ikke at tage sådanne landstrygere med i båden.

1756 havde myndighederne fra pålidelig kilde fået meddelelse om, at kådner Jørgen Bertelsen „Auf der Høye“, der ikke havde nogen færgerettigheder, førte allehånde tiggerpak fra Sundeved til Als.

I et brev af 28. august samme år blev dette uvæsen på det strengeste ham forbudt og han blev truet med en bøde på fem rdl. for hvert tilfælde.

Historien melder intet om, hvorvidt Jørgen Bertelsen har indstillet sit private færgeri, men da fem rdl. i hine tider var prisen på en ko, har han nok ikke ovovet at tage flere tiggere ombord.

De sidste ejere var Kaj og Sophie Vigsø, der startede på gartneriet Kær Vig i 1950. Der blev plantet frugttræer og senere bygget drivhus.

Produktionen bestod af grøntsager og kål. I drivhuset blev der produceret tomater.

Hele produktionen blev solgt til GASA i Sønderborg. Gartneriet lå jo lidt afsides, så der var ikke meget privat salg.

I starten brugte de deres Bedford lastbil til at trække ploven, senere købte de en brugt Ferguson traktor.

Kaj hjalp også med at passe kirkegården ved Christianskirken i Sønderborg.

Ejendommen blev i 1964 eksproprieret til militært område, hvorefter familien flyttede til Vester Sottrup, hvor de havde et gartneri og en butik med salg af blomster m. m.

Hans Matthiesen, Kær Bygade 8

Hans Matthiesen var udlært hos gartner Reinemer i Lille Rådhusgade i Sønderborg, og startede i 1926 sit eget gartneri i Ormstoft på et lille stykke jord, der tilhørte hans forældre. Arealet lå syd for ejendommen, (i dag Ormstoft 43), hvor han byggede et lagerhus.

I 1935 blev det ombygget til en bolig, der i dag har adressen Ormstoft 6. Da gartneriet i 1950 flyttede, kunne der bygges yderligere 3 huse på arealet (Ormstoft 8-12).

I begyndelsen tilbød han sig med anlæggelse af haver, beskæring af frugttræer og hækklipning samt lidt udplantningsplanter.

Senere kom der rigtig gang i handelsgartneriet med blomster, massevis af kranse og udplantningsplanter m. m. som blev produceret i mistbænke, drivhus og på friland. Arbejdskraften var en flittig kone, samt deres 3 døtre, som også blev sat i gang og hjalp flittigt med. Den mellemste af

pigerne, Edith, var den der pr. budcykel leverede varer til Sønderborgs forretninger. Hun fik hurtigt tilnavnet, „Svajerdronningen“ af Ormstoft.

Omkring 1950 købte Hans Matthiesen ejendommen Ormstoft gamle mølle, det nuværende Kær Bygade 8, af Gustav Jørgensen, som havde startet et gartneri i 1937.

Her udviklede Hans Mathiesen et stort blomstergartneri med drivhuse og salgslokale.

Hans Matthiesen var en foregangsmand op igennem 1940'erne som medstifter og bestyrelsesformand i GASA og som medlem af bestyrelsen i Ulkebøl Sogns Husmandsforening, hvor han var kasserer

Han fortsatte til 1984, hvor han solgte gartneriet til Annette og Børge Sørensen. (Beskrevet side 56-57).

Hans Matthiesen byggede en ny aftægtsbolig i sydenden af haven. Han nåede at blive 99 år.

Ormstoft gamle mølle.

Hans Matthiesen i sit gartneri.

Kurt Clausen, Folehaven 7

Ud af 27 husmandsbrug, der blev udstykket efter 1925, var Kurt Clausens frilandsgartneri i 1998 det eneste, der var tilbage, hvor man var i stand til at overleve på det oprindelige areal på 5,7 ha.

Kurt Clausen overtog i 1984 ejendommen efter forældrene, der havde købt ejendommen i 1948. Faderen Jørgen Clausen startede i 1960 med dyrkning af kål, solbær og hindbær til GASA i Sønderborg. Da Kurt kom til, skete der større forandringer. Der blev bygget køle- og pakkerum. Han valgte at specialisere sig i få afgrøder som porrer og kinakål.

En større investering fandt sted i 1993, hvor der blev opført nogle drivhuse med stålør og overspændt plastic. På det tidspunkt kostede det 400.000 kr. pr. overdækket tønde land.

Han stoppede produktionen af porrer og lavede de herefter mest kinakål og icebergsalat.

Om sin produktion siger han: *„Selv om jeg efter mine forhold lavede mange kinakål og salater, (over 100.000 af hver), så var det småt i forhold til de store avlere“.*

Erhvervsproduktionen sluttede i 1998, men Kurt havde stadig lidt nicheproduktion ved siden af andet arbejde. Den store konkurrence fra udlandet gjorde, at han i 2004 solgte jorden til Henrik Aarø-Hansen.

Bonde Friberg, Arnkilsmaj 11

Bonde Friberg købte dette husmandssted på ni td. land i 1957. Efter en kort tid med lidt landbrug gik han i gang med gartneridrift.

I 1968 byggede han drivhuse til dyrkning af tomater og agurker. Der blev også produceret udplantningsplanter og blomster.

Gartneriet stoppede i 1981.

Chresten Petersen, Kær Bygade 1

Chresten Petersen købte ejendommen i 1941 og ved siden af landbruget startede han i 1949 en produktion af bær og kål, der blev solgt gennem GASA. Da landbruget blev nedlagt, havde han en bod ved vejen. Områdets beboere vidste, de kunne få friske varer, da man altid så Chresten i kålmarken med sin traktor eller med sin kurv og en kniv i hånden. Regn og slud holdt ikke ham hjemme. Chresten Petersen var en naturelsker, og hans helt store hobby var haven, hvor han nød at være. Slægts og egns historie har været hans store interesse og Landsarkivet i Aabenraa er blevet besøgt mange gange.

I Ulkebøl Lokalhistoriske Arkiv har han været aktiv, og søgte man oplysninger, fik man altid svar hos ham. Han var gift med Helene Mikkelsen fra Klinting. Hun var aktiv i ungdomsarbejde i sognet, samt en stor støtte i det daglige arbejde på gården,

Chresten Petersen høster kål.
Efter maleri af Ole Prip Hansen, Kær

Humlehøj Gartneriet

En gartnerfamilie fra Ullerup, Hans og Erik Hansen og deres far købte i 1933 en grund på fem ha ved gården Humlehøj. Her blev et gartneri etableret, og der blev avlet tidlig kål i mistbænke og på friland samt jordbær og tomater i drivhuse. Afsætningen af varen sørgede familien selv for med en lille gammel Ford lastbil, der kørte rundt til byens butikker.

Man startede den tidlige kål dyrkning i mistbænke med overvintrede kålplanter. Der var 350 mistbænke, som medførte et tungt flyttee arbejde. Herefter havde man store

hold tidligt udplantet kål på friland. Enkelte høstdage var man helt oppe på 7-8000 blomkål.

Ved kommunesammenlægningen i 1970 overgik Humlehøj fra Ulkebøl til Sønderborg kommune.

Hans Hansen stoppede i 1975, da noget af jorden blev eksproprieret til Humlehøj Skolen.

I 1980 var det også slut for Erik Hansen, da byen skulle bruge området til boligbyggeri.

Gartneriet med Alsgade i baggrunden.

Erik og Lisbeth Hansen.

Revlingbjerg, Augustenborgvej 75

En mindre gård, der er udflyttet fra Sundsmark i 1796. Navnet „Revling“ skal komme af navnet på planten med samme navn.

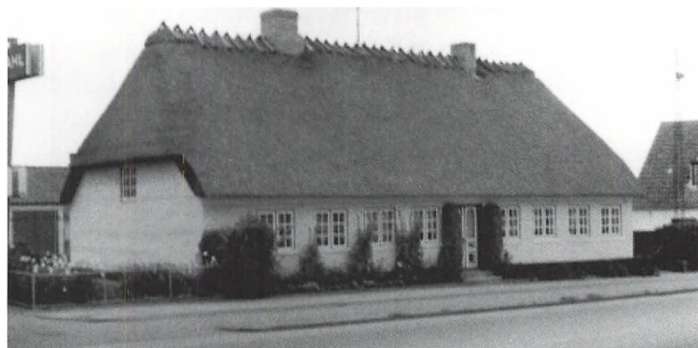
Omkring 1860 var her et gæstgiveri.

Vi ved, at før 1906 ejedes gården af en Terling.

I 1906 købte ægteparret W. og K. Schlichting ejendommen, hvorpå de drev et gartneri.

I 1940 overtog datteren Kamma og svigersønnen Claus Mathiesen ejendommen. Claus var født i Svenstrup, blev uddannet gartner og gift med datteren på Revlingbjerg.

De drev gartneriet videre til ca. 1960.

Indtil nedrivningen i april 1997 lå gårdens stråttækte stuehus på Augustenborg Landevej, der hvor der nu er indkørsel til Center Øst.

Claus og Kamma Mathiesen

Lavbrinke

Lavbrinke var en gård, som blev udflyttet fra Sundsmark i forbindelse med den store landbrugsreform i 1793-97.

I 1911 købte den 25 årige landmandssøn fra Hundslev Hans Hansen Blom ejendommen for 28.500 mark.

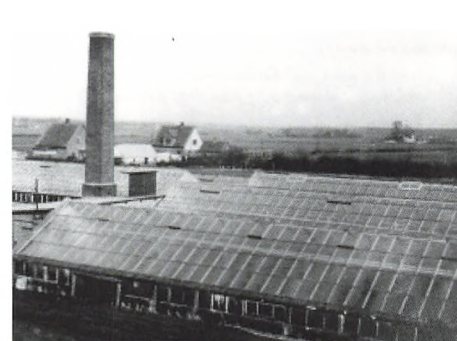
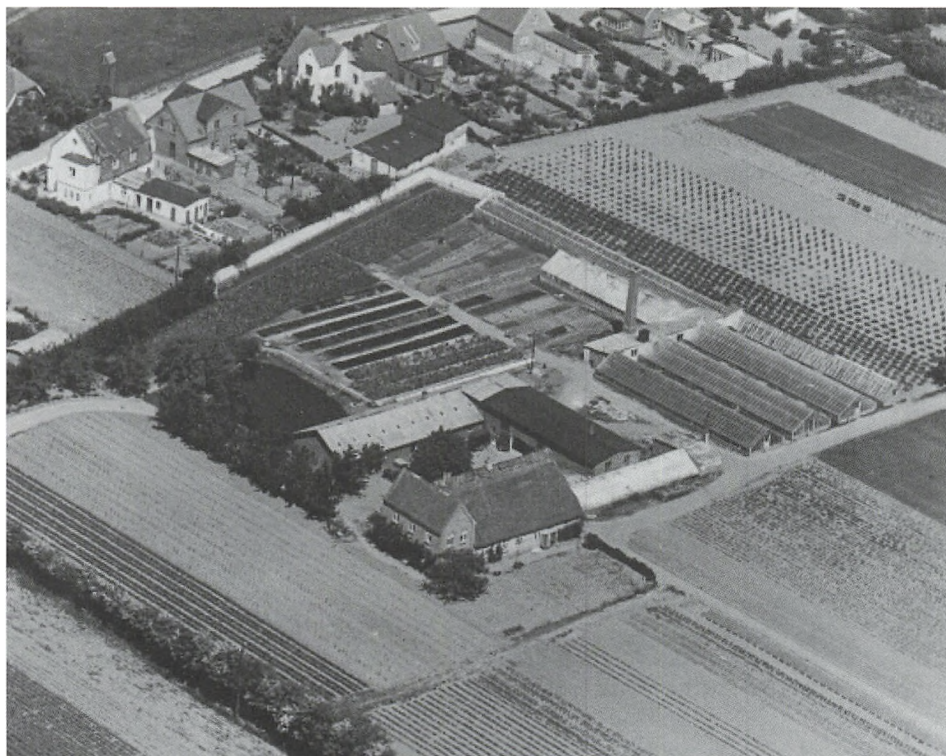
Han ændrede det gamle landbrug til et moderne gartneri med frugtplantage. 1. april 1912 var den officielle åbning. Da var frugtplantagen, drivbænke og grøntsagsproduktionen i gang.

Krigen 1914-18 gjorde et afbræk. Hans Hansen Blom blev indkaldt og vendte såret hjem.

På trods af et stift ben, genoptog Blom opbygningen af det store gartneri, hvor han havde 1750 m² under glas.

Brændselsforbruget var på 50 tons kul årligt. Der var beskæftiget to mand og en elev, samt yderligere 10 mand i sæsonerne. Der var to heste og en bil samt eget vandværk.

I 1923 etablerede han blomsterforretningen „Flora“ på Rådhusørvet. I 1923-24 opførte han en stor trefløjet villa på Sundsmarksvej 40. I 1950'erne bredte JF fabrikken sig ind på gartneriets område, og i 1960 solgte han de sidste 4,5 ha til udvidelse af Vølundsgade og anlæggelse af Grundtvigs Allé.

Det eneste, der er tilbage af virksomheden i dag, er Bloms store trefløjede villa på Sundsmarksvej.

Gartneriet Irisbakken

Brødrene Alfred og Valdemar Mortensen startede i 1921 blomsterbutikken IRIS på Perlegade, der hvor Jutta sko ligger i dag. Alfred var gift med Sofie, der stammede fra Hestehavegård.

I 1927 grundlagde Alfred Mortensen gartneriet Irisbakken på hjørnet af Ringgade og Damgade. Han startede med seks tdr. land som var lejet. Han leverede hele produktionen til butikken.

I 1931 købte han to tdr. land og byggede hus. 1932 til 1935 blev der bygget to drivhuse, hvor der primært blev dyrket jordbær, agurker og tomater. Der blev

også dyrket en del blomster, bl. a. juletulipaner, julebegonier og philodendron.

På friland dyrkedes jordbær og krysantemum og i drivbænke tidlige grøntsager og blomster.

Alfred Mortensen var i gartneriet om formiddagen og i butikken om eftermiddagen. Sophie passede hjemmet, men var også meget i gartneriet.

I 1957 lukkede gartneriet og jorden blev udstykket til parcelhuse.

Alfred og Sofie Mortensen slapper af i deres udestue

Gartneriet Irisbakken midt i billedet. I forgrunden er det Damgade og bagved ses hjørnet af Ringgade og Alsgade. Ca. 1953

Sundsmark Gartneri

Gartneriet blev grundlagt i 1932 af Friedrich Nissen. 21 år gammel startede han med et stykke af faderens jord. I 250 m² mistbænke dyrkede han grøntsager og jordbær, som blev afsat en gros. Han havde en enkelt elev ansat i nogle år.

Omkring 1950 flyttede han til Spang 12, hvor han lejede en ejendom.

Spang 12

Her dyrkede han radiser og persille i mistbænke og havde kransebinding.

I de senere år havde han arbejde ved siden af som medhjælper i Marie Kirken i Sønderborg.

J. Jeppesen, Mommarkvej 52

Toni Marian og Jens Johannes Jeppesen købte ejendommen, da Mathias Jensen gik konkurs med sin maskinfabrik i 1929.

Der hørte tre små marker til ejendommen, i alt 3,5 ha, som blev omlagt til handels- og anlægsgartneri. Der blev bygget to drivhuse og 50 mistbænke, i alt 400 m² under glas.

Der blev også plantet 2000 frugttræer, 2000 hindbærbuske og 300 stikkelsbærbuske.

Afsætningen skete detail og engros i Sønderborg.

Han reklamerede med kransbinding, anlæg af haver og sprøjtning og beskæring af træer og buske og beskæftigede en gartner og to medhjælpere fast hele året, samt

yderlig 1-2 mand i højsæsonen. Han havde et hestekøretøj til transport af varerne.

I 1951 forpagtede Jes og Eline Møller ejendommen og drev gartneriet videre med gårdsalg. De opfedede desuden gæs og ænder, som de slagtede og solgte grydeklare. I 1956 købte de ejendommen.

Jes Møller havde siden 1947 været postbud på ruten Vollerup-Klinting, og det fortsatte han med ved siden af driften af gartneriet.

Også Eline var ansat ved postvæsenet både som bestyrer af postkontoret og som postbud i Vollerup.

Planteskoler

Damsteds Planteskole, Madeskoven

Ejendommen, der ligger øst for Madeskoven, er udstykket fra Stenager i Vollerup og bygget af Niels Damsted. Oprindeligt var der indkørsel fra Augustenborg Landevej, men da motortrafikvejen blev anlagt, blev der lavet en vej tværs gennem Madeskoven og ejendommen ændrede adresse fra Augustenborg Landevej 81 til Madeskov 2

Edith og Niels Damsted købte i 1936 et stykke jord af Marie og Hans Thermansen i Vollerup. Niels var ud af en gammel planteskoleslægt, men da både hans far samt to brødre havde hver sin planteskole i nærheden af hinanden på Fyn, valgte han en helt anden egn, nemlig Als, til sin planteskole. Han havde udset sig netop dette sted ved Madeskoven, da det lå i ly af skoven, var tæt på Sønderborg og tæt på Vollerup Station, hvor han både kunne hente og sende planter med banen, samt en god beliggenhed ved Hovedvej 8.

Samme forår gik de i gang med byggeriet og med at bearbejdede jorden og beplante den.

I september samme år kunne ægteparret Damsted flytte ind i det nye hus. Efter brylluppet kom de som nygifte med toget til Vollerup Station og fik en helt fantastisk modtagelse af naboerne, som også havde sat krans om døren. Den tidligere ejer Termansen inviterede til Sønderjysk kaffebord sammen med naboerne, hvad der var ganske overvældende for dem.

Fra 1936 og frem til 1979, da Edith døde, drev de planteskolen, der efterhånden fik en del ansatte. Han fortsatte til 1983, men måtte stoppe, da han på grund af alder ikke kunne overkomme arbejdet mere. Herefter overtog hans datter og svigersøn Ingrid og Konrad Bundgaard planteskolen og drev den videre til 1996, samtidig med at Ingrid havde en blomsterforretning i flere år. I 1992 døde Niels Damsted, og i dag bor Ingrid og Konrad Bundgaard på stedet.

Kilde: Ingrid Bundgaard, datter af Edith og Niels Damsted

Ingrid Bundgaard laver blomsterdekorationer.

Sønderborg Planteskole, Spang

Planteskolen blev startet i 1964 af Jørgen Thagaard Jensen. Hans hustru Gerda havde fået job i Sønderborg, derfor blev valgt Sønderborg-området.

Jørgen lejede dengang et stykke jord af Sønderborg Kommune på Skovvej mellem Grundtvigs Allé og den gamle forbrænding. Der blev bygget et salgstræhus og plantebænke til produktion af planter og salg. I 1967 blev der også bygget et drivhus, som senere blev flyttet til planteskolen ved Spang.

I 1968 købte de hus på Ormstoft 11, hvor de stadig bor. I 1969 kom Jørgens svoger og søster Thorkild og Birgit Christensen med i planteskolen, samtidig blev lejemålet sagt op af Sønderborg kommune, der skulle bruge arealet til en børnehave, som dog aldrig blev bygget.

I 1970 købte de et areal af R. Christensen, Huholt, som lå ved Spang. Arealet havde været Ulkebøl Kommunes losseplads i en del år. Den blev så fyldt op med overskudsjord fra hospitalsbyggeriet i Sønderborg, og her blev den ny planteskole anlagt.

Der blev bygget salgshus og pakkeskur i 1970, og arealet blev fyldt op med salg- og plantebænke, senere opførtes 3 drivhuse, deraf et med undervarme.

I 1972 blev den oprindelige indkørsel fra Augusteborg Landevej lukket af kommunen, så de købte et stykke jord af Jacob Wrang i Vollerup, så de kunne få indkørsel fra Madehusvej, den indkørsel, der er i dag.

I 1973-74 købte de endnu et stykke jord ned til åen, hvor der blev bygget to drivhuse. Det ene drivhus blæste omkuld ved orkanen den 3. december 1999.

I 1971 købte de et gartneri i Majbøl, hvor Birgit og Thorkild fik bopæl.

Her var 3 drivhuse på 1600 m² i alt. Her blev der produceret planter, i første omgang også til andre planteskoler,

senere solgtes hele produktionen i Spang. Ved siden af planteskolen havde man også anlægsgartneri. Det startede på Skovvej, men man sluttede i 1980, der var ikke længere tid til den gren.

De lejede jord i Ragebøl fra 1970 til ca 1985, og fra 1977 til 2003 lejede de en større mark i Skelde, hvor der blev produceret bl.a. roser og hækplanter. Man havde en arbejdsdeling, hvor Jørgen passede planteskolen og Thorkild fortrinsvis de lejede marker og Majbøl.

Der har altid været 4-6 ansatte, da der er meget håndarbejde ved denne produktion. Man lavede udstillinger og åbent hus. Bl.a. „Grøn Weekend“ i uge 42 og „Havens dag“ i september. Der blev opstillet telte og boder, og der kom mange besøgende.

Planteskolen blev solgt den 31. marts 2007 til Carsten Lauritzen. Han driver også entreprenørforretning fra adressen og udfører anlægsarbejder som f.eks. belægninger, støttemure osv. Carsten har moderniseret planteskolen og åbnet den, så den er mere synlig.

Personalet i Jørgen Thagaard og Thorkild Christensens tid.
Fra venstre:

Jørgen Thagaard Jensen, Kunz, Hanne Petersen, Inge Frølich, Tove Greisen og Thorkild Christensen.

Danmarks første planteskole

På et gammelt bykort over Sønderborg fra ca. 1650 findes hertug Ernst Günthers palæ. Det er beliggende på vestsiden af Perlegade et stykke fra Rådhusortvet (der, hvor Nordea ligger i dag). På et areal på den anden side af Perlegade erhvervede han et areal, der strakte sig mod øst til den nuværende Kongevej og næsten ned til Voldgade. Ernst Günther blev senere den første hertug af Augustenborg og flyttede omkr. 1660 ind i det nyopførte Augustenborg Slot.

Gartnerslægten Vohtmann

Hans efterfølger hertug Frederik af Augustenborg ansatte i 1689 Peter Vohtmann som gartner ved de til palæet hørende haver: Den store have øst for Perlegade, den lille have mellem palæet og Mariegade og det lille anlæg foran huset.

Peter Vohtmann var 3. generation af en gartnerslægt, der var indvandret fra Tyskland omkr. 1630, og han begyndte med at dyrke køkkenurter og avle havefrø, som han forædlede. Derefter anlagde han en lille planteskole med frugttræer. I begyndelsen var det kun almindelige madfrugter, men da han skaffede sig modertræer af ædlere frugtsorter fra Tyskland, voksede hans afsætning. Det varede kun få år, før hele haven var tilplantet med unge kærnestammer.

Sønnen Hans Peter Vohtmann, der i faderens sidste tid havde ledet driften, fandt, at haven var alt for lille, og han fik efter ansøgning i 1755 et tilstødende stykke land af Ladegården

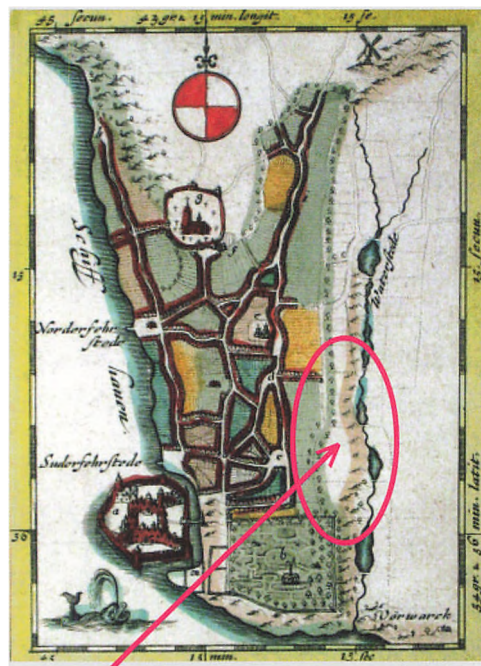
Her anlagde han nu sin planteskole, der var den første af sin art her i landet. Den omhu, hvormed han behandlede træerne, lønnede sig også. Omsætningen voksede, og haven blev samtidig en seværdighed med mange besøgende.

I alt virkede gartnerfamilien Vohtmann på Als i 200 år, og Als kan takke familiens virksomhed for, at øen længe før

andre dele af landet blev forsynet med gode frugttræer, herunder Gråstenæblet.

Kendskabet til forædlingen bredte sig, og mange bønder der havde arbejdet i Vohtmanns planteskole og var blevet bekendt med hans kulturer og behandling af frugttræer, anlagde nu selv planteskoler.

Gartneriet blev nedlagt efterhånden som byen voksede. Den sidste del så sent som i 1961, efter at familien Reinemer havde ejet det siden 1898.

Kort fra ca. 1650.

Vohtmanns planteskole lå i dette område.

På dette tidspunkt eksisterede Østergade, Kastaniealle og Voldgade ikke, her var der grønt landområde med en bæk, som løb gennem flere damme.

Handelsgartnere

Nicolaisen Blomster, Mommarkvej 46

I 1951 startede Metha og Svend Nicolaisen i udkanten af Vollerup et handels- og kranserbinderi under navnet NICOLAISENS BLOMSTER, men også anlæg af haver blev en ikke uvæsentlig del af virksomheden

Kun de første år dyrkede de lidt jordbær og grøntsager. Kransebindinger, der var deres speciale, og hvor de var leveringsdygtige i alle former for krans, var tidskrævende, og i højsæsoner havde de 4-5 damer i gang med benderiet. De indledte også et samarbejde med bedemændene på Als om pyntning af kister og kirker på Sydals.

Svend og Metha vare utrolig gæstfrie og mange unge fandt et fristed hos dem

Den første ordre, firmaet fik som anlægsgartner, var at anlægge en del af parken i den nybyggede idrætsskole i Sønderborg allerede i 1952. Anlægsgartneriet var en del af firmaet frem til 1988, og især i 1960'erne og 70'erne kom der mange ordrer.

En helt speciel opgave har de haft ved ringriderfesterne. Fra slutningen af 70'erne og frem til 1988 var Nicolaisen Blomster leverandør til udsmykning af galgepartiet, opsætning af flag i gaderne og udsmykning af musikvogne og tribune i samarbejde med de mange frivillige.

En historie fra blomsterforretningen: Dagene op til mors dag var en af de travleste perioder, hvor der skulle købes blomster ind. Et år købte Svend samtlige langstilkede ro-

ser på GASA for næsen af sine konkurrenter. De måtte derfor købe dem hos Svend til en høj pris, og han kunne også sætte prisen op i sin egen forretning. Det år blev en god forretning.

Fra 1957-67 drev de en vognmandsforretning med kørsel for GASA som den største kunde.

Metha og Svend solgte deres forretning 1988, men den blev videreført under samme navn med nye ejere. Senere er forretningen flyttet ind til Perlegade i Sønderborg.

Kilde: Finn Nicolaisen, søn af Metha og Svend Nicolaisen

Gartneriet Kær, Kær Bygade 8

I 1984 købte Annette og Børge Sørensen gartneriet af Hans og Anna Mathiesen, som på det tidspunkt var midt i halvferdserne og var holdt op. (Se side 38).

Annette var på det tidspunkt postbud, og Børge var revisor. De købte gartneriet for at komme lidt væk fra byen og få lidt jord under neglene. Da deres store hobby var blomster, fik de her rig lejlighed til at dyrke den.

De startede med at renovere drivhusene lidt efter lidt, og i 1985 solgte de blomster og grøntsager fra en vogn ved vejen med en kasse til aftalte penge - det var selvbetjening.

I 1987 åbnede de drivhusene for publikum, så kunderne selv kunne finde deres varer. De første år var sortimentet begrænset, da det meste var produceret i drivhusene. De efterfølgende år blev udvalget udvidet med indkøb fra

GASA Sønderborg og planter fra lokale blomsterproducenter. Gartneriet var i starten nok en af GASA Sønderborgs mindste kunder, men blev med årene den største aftager af udplantningsplanter.

I 1997 tog Annette et blomsterbinderkursus på Søhus Gartnerskole og stoppede som postbud for at bruge al sin tid på gartneriet.

I gartneriets forårssæson fra april til Sankt Hans sælges udplantningsplanter, alt til hobbydrivhuset, krydderurter, krukker og havefigurer m.m. Julesæsonen starter sidst i oktober og slutter den 22. december, hvor udvalget naturligvis er julestjerner og andre blomster samt diverse ting til julen som pyntegrønt, nips, lys og krans til gravsteder.

Det meste pyntegrønt klippes ved ejendommen, hvor der med årene er plantet mange slags grønt.

Æ Gårne i Spang

Gartneriet blev anlagt i 1930'erne på Løgumklostervej i Aabenraa af Ejnar Johannes Andersen. Da byen skulle bruge jorden i 1945, flyttede han som frilandsgartner til Mellerup, hvor der blev bygget drivhuse i 1970'erne.

Hans søn Børge og svigerdatteren Lis startede i 1978 butikken „Æ Gårne“ i Mellerup med en sprællemænd som logo, og de producerede selv de fleste varer.

I 1987 købte Lis Madehusvej 14 af Reinhold Knudsen, Spang Kro. Der blev bygget en drivhusbutik, der blev åbnet i 1988. Butikken i Mellerup blev nedlagt.

Det blev en succes. De startede med fire ansatte, men nåede en overgang op på 22 ansatte.

Der finder ingen produktion sted af planter på adressen. Alt bliver leveret udefra.

I 1997 købte de nabohuset Madehusvej 16 og indrettede det til kontor.

Det var hårdt arbejde med en lang arbejdsdag. Børge Andersen står op, før „Fanden får sko på“, som Lis udtryk-

ker det. Hans vækkeur ringer som regel omkring kl. 4 om morgenen og om torsdagen kl. 2.30, for der skal han på auktion og købe ind.

Efter deres guldbryllup i 2013 har de besluttet at trappe ned og har fra 2014 kun åbent om sommeren.

Hoegh's planteskole i Spang

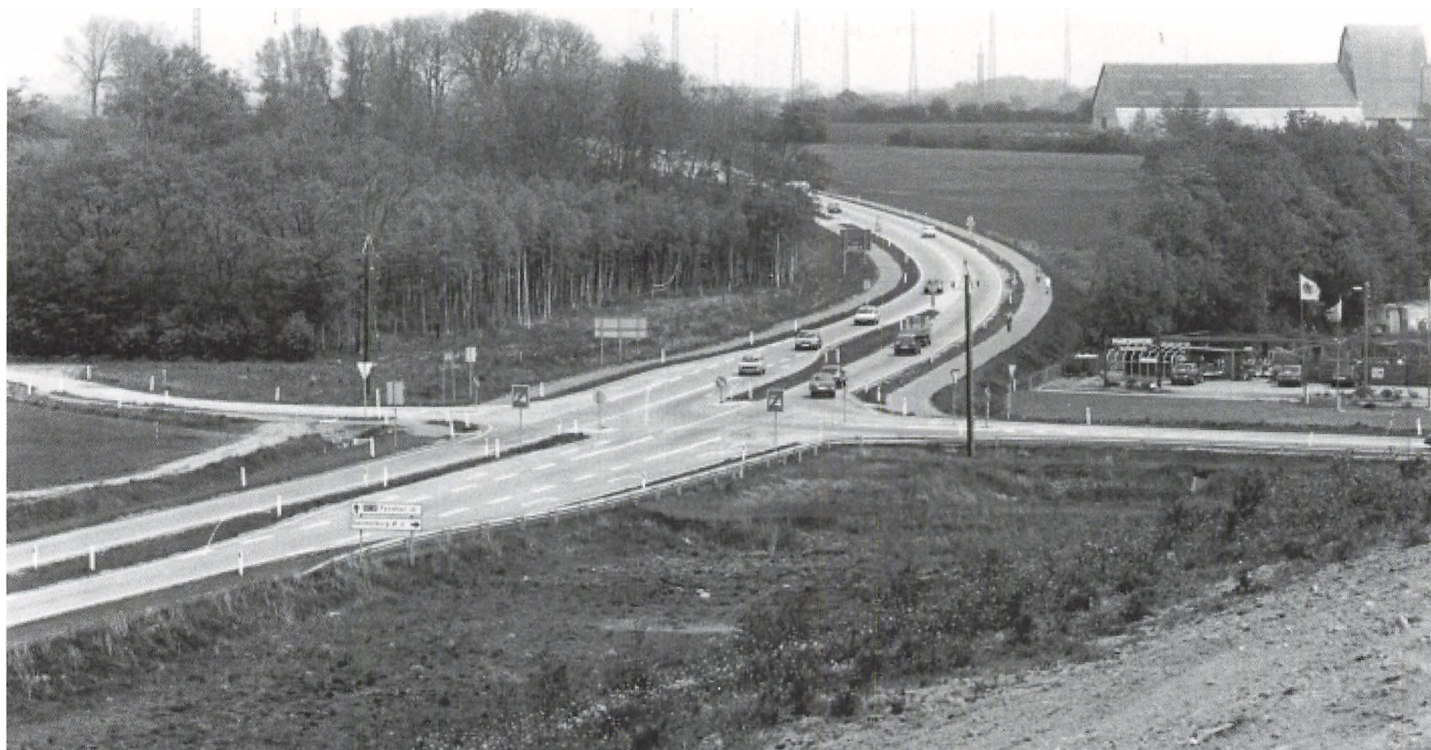
Plantimex fra Kruså havde i en del år kørt rundt og solgt planter i området.

Da Jørgen Thagård Jensen startede sin planteskole ved Skovvej i 1970, åbnede Plantimex en salgsafdeling i Spang med skur og salgsbænke.

De ansatte Hoegh som salgsleder, og efter 3 år købte han afdelingen. Han solgte den senere til sin datter, der holdt efter et enkelt år. Senere blev der solgt fyrværkeri, lerkrukker og lædervarer fra butikken.

Planteskolen blev nedlagt, kort efter at omfartsvejen blev bygget.

Planteskolen ses til højre i billedet.

Frugt og grønt i Ulkebøl Sogn

En fortælling om gartnere og frugtavlere fra begyndelsen i 1600-tallet til i dag

ISBN: 978-87-995289-2-9

9 788799 528929 >